

Наталія Петрівна ГОЛОТА

к.ю.н., доцент, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4113-7743>

e-mail: n.golota@wunu.edu.ua

DE-RISKING У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ КЛІЄНТІВ

Статтю присвячено правовому аналізу феномену де-рискінгу (de-risking) в банківському секторі України. Досліджено суперечність між вимогами AML-комплаєнсу та забезпеченням фінансової інклюзії. Виявлено системні недоліки чинного законодавства та відсутність ефективного механізму оскарження рішень банків про відмову в обслуговуванні. Запропоновано законодавчі зміни з метою збалансування ризико-орієнтованого підходу та захисту прав клієнтів.

Ключові слова: де-рискінг, фінансовий моніторинг, AML-комплаєнс, захист прав клієнтів, ризикоорієнтований підхід

Стаття надійшла 09.04.2026

Статтю прийнято 15.04.2026

Статтю опубліковано 15.05.2026

ВСТУП

Феномен де-рискінгу (англ. de-risking) (відмова фінансових установ від встановлення або продовження ділових відносин з цілими категоріями клієнтів з метою уникнення регуляторного ризику, а не його управління) набув глобального масштабу як одна з ключових проблем у сфері фінансового права і регуляторної політики [1]. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти в умовах активної євроінтеграції, посиленого регуляторного тиску у сфері протидії відмиванню коштів (AML) та одночасної необхідності забезпечення доступу до фінансових послуг для широкого кола осіб.

Вітчизняний банківський сектор після прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2] (далі – Закон № 361-IX) та Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» [3] (далі – Постанова НБУ № 65), формально запровадив ризик-орієнтований підхід до нагляду за клієнтами. Проте практика свідчить про системне застосування банками найбільш консервативних підходів, що фактично перетворює ризик-менеджмент на ризик-уникнення.

МЕТА статті – здійснити правовий аналіз феномену де-рискінгу в банківському секторі України, виявити законодавчі прогалини, що уможливають системне виключення окремих категорій клієнтів з доступу до банківських послуг, та запропонувати законодавчі зміни, спрямовані на відновлення балансу між вимогами AML-комплаєнсу та правом на банківське обслуговування.

Зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями. Проблематика де-рискінгу активно досліджується у зарубіжній правовій літературі. Серед ключових праць слід виокремити роботи Ю. Люо (Y. Luo), Л. Хаар (L. Haag), К. Атухаїри (C. Atuhaire), Б. Кйюкусімі (B. Kyokusiima), Л. де Кокера (L. de Koker), А. Аль-Куліш (A. Al. Qulish) та ін. В Україні проблема ще не отримала належного наукового відображення. Невирашеним залишається питання правового механізму оскарження де-рискових рішень банків та законодавчого забезпечення пропорцій-

ності AML-заходів. Саме цим питанням присвячено цю статтю.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціально-правових методів. Метод системного аналізу застосовано для встановлення взаємозв'язку між нормами вітчизняного законодавства у сфері протидії відмиванню коштів та міжнародними AML/CFT-стандартами. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення підходів до регулювання де-рискінгу в Україні та зарубіжних юрисдикціях. Формально-догматичний метод застосовано у тлумаченні норм національного законодавства і підзаконних актів регулятора. Метод правового моделювання застосовано для вироблення пропозицій з удосконалення законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

FATF визначає де-рискінг як «відмову від встановлення або рішення про припинення ділових відносин з клієнтами або категоріями клієнтів» з метою уникнення ризику, а не його управління. FATF у своїх оновлених настановах 2023 р. прямо кваліфікує масштабний де-рискінг як хибне застосування ризик-орієнтованого підходу. Така практика не усуває ризик, а переносить фінансові потоки в тіньовий сектор, ускладнюючи їх відстеження правоохоронними органами [4].

У правовому розумінні де-рискінг є феноменом на перетині кількох сфер права: фінансового (регулювання банківських послуг), адміністративного (повноваження регулятора та оскарження рішень), конституційного (право на підприємницьку діяльність та рівний доступ до публічних послуг). Цивільно-правовий аспект полягає у тому, що договір банківського рахунку відповідно до ст.ст. 1066–1074 Цивільного кодексу України [5] є публічним за своєю природою: банк за загальним правилом зобов'язаний укласти його з будь-якою особою, що звернулася з відповідною заявою. Де-рискінг фактично функціонує як вилучення цілих категорій осіб з-під дії цього принципу публічності на підставі не індивідуалізованих, а категоріальних оцінок ризику.

Чинне законодавство України у сфері AML/CFT ґрунтується на двох ключових нормативних актах: За-

коні № 361-IX [2] та Постанові НБУ № 65 [3]. Закон № 361-IX імплементує вимоги Четвертої та П'ятої АМЛ-Директив ЄС і визначає ризик-орієнтований підхід як основу фінансового моніторингу [6]. Відповідно до ст. 1 Закону «ризик-орієнтований підхід» – це визначення, оцінювання та управління ризиками відмивання коштів у спосіб і в обсязі, що забезпечують зниження таких ризиків з урахуванням їхнього рівня [2].

Постанова НБУ № 65 розвиває ці положення, встановлюючи в п. 34 обов'язок банку впроваджувати ризик-орієнтований підхід, пропорційний характеру та масштабу діяльності. Додаток 6 до Постанови визначає посилені заходи належної перевірки клієнта (ПЗНП) як обов'язкові лише стосовно клієнтів з «високим ризиком» ділових відносин [3]. Так, і закон, і підзаконний акт формально забороняють застосування однакових підходів до всіх клієнтів без урахування їхнього індивідуального ризик-профілю. Проте практика свідчить про системне недотримання цих вимог.

Ключовою передумовою де-рискінгу є неоднозначність санкційного режиму. Ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [7] надає НБУ широкі повноваження до застосування заходів впливу за будь-які порушення АМЛ-законодавства, тоді як чіткі критерії розмежування формальних (процедурних) та змістовних порушень законом не встановлено. У практиці НБУ фіксуються штрафи, зокрема за несвоєчасне виявлення статусу політично значущої особи (РЕР), навіть у ситуаціях, коли фактичного ризику відмивання коштів не встановлено. Це породжує у банків раціональний стимул до гіперконсерватизму: витрати від надмірного комплаєнсу (втрата клієнтів) є нижчими за прогнозовані витрати від регуляторних санкцій.

Центральною правовою проблемою є відсутність в Україні ефективної досудової процедури оскарження рішень банків, пов'язаних з де-рискінгом. Чинне законодавство не передбачає спеціального порядку оскарження до НБУ рішень банків про відмову у відкритті рахунку, блокування операцій або розірвання договору банківського рахунку з АМЛ-мотивів. Скарги, що подаються до НБУ, переважно відхиляються з посиланням на те, що банки самостійно, керуючись ризик-орієнтованим підходом, приймають рішення про можливість встановлення або продовження ділових відносин. НБУ, будучи регулятором і суб'єктом, відповідальним за стандарти АМЛ-комплаєнсу, одночасно відмовляється від ролі арбітра у спорах між банками та клієнтами.

Список використаних джерел

1. Термін «Де-рискінг». *Термінологія законодавства. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/de-ryskinh>
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6.12.2019 р. № 361-IX. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
3. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>
4. Jurisdictions under Increased Monitoring. 27 October 2023. *FATF*. URL: <https://fatf-gafi.org/>
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. FATF Recommendations. FATF. 2026. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/topics/fatf-recommendations.html>
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-III. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. Term “De-risking”. Terminology of legislation. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/de-ryskinh> (in Ukrainian).
2. Law of Ukraine “On prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction” of 6.12.2019 No. 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (in

З правового погляду це породжує парадоксальну ситуацію: банк, зобов'язаний застосовувати ризик-орієнтований підхід, фактично не несе відповідальності за його необгрунтовано широке застосування, оскільки регулятор декларує невтручання у ці рішення. Клієнт, позбавлений банківського обслуговування, може захистити свої права лише в судовому порядку.

Такий підхід суперечить міжнародним стандартам. Зокрема, FATF у своїх настановах 2023 р. рекомендує, щоб країни запроваджували чіткі процедури перегляду рішень про відмову або закриття рахунків [6].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки.

1. Де-рискінг в Україні є структурно обумовленою правовою проблемою. Її першопричиною є не відсутність нормативного закріплення ризик-орієнтованого підходу, а системна невідповідність між формальними вимогами закону та регуляторними стимулами: асиметричний санкційний режим формує раціональну поведінку банків у напрямі максимального уникнення будь-якого ризику замість його управління.

2. Відсутність ефективного досудового механізму оскарження рішень банків у сфері АМЛ суперечить як міжнародним стандартам, зокрема оновленим настановам FATF 2023 р., так і загальним принципам правової держави.

З метою усунення виявлених законодавчих прогалин пропонуються такі зміни: 1) внести доповнення до Закону України «Про Національний банк України» та Закону № 361-IX стосовно запровадження обов'язкової процедури досудового розгляду скарг стосовно де-рискінгових рішень банків з наданням НБУ повноважень давати обов'язкові приписи; 2) визначити у ст. 73 Закону «Про банки і банківську діяльність» критерій «реального ризику відмивання коштів» як необхідну умову застосування санкцій; 3) встановити обов'язковий строк «посиленого нагляду» стосовно РЕР після припинення публічних функцій (не більше 36 місяців), після закінчення якого збереження статусу «високого ризику» обумовлюється індивідуальним обгрунтованим рішенням; 4) зобов'язати банки надавати письмове мотивоване обгрунтування кожного рішення про відмову у відкритті рахунку або розірвання договору у зв'язку з оцінкою ризику відмивання коштів.

Ukrainian).

3. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine “On approval of the Regulation on the implementation of financial monitoring by banks” of 19.05.2020 No. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (in Ukrainian).

4. FATF. Jurisdictions under Increased Monitoring. 27 October 2023. URL: <https://fatf-gafi.org/>

5. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 No. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).

6. FATF Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/topics/fatf-recommendations.html>

7. Law of Ukraine “On Banks and Banking Activity” of 7.12.2000 No. 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (in Ukrainian).

Nataliia HOLOTA

PhD in Law, Associate Professor, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of the Economics of West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4113-7743>

e-mail: n.golota@wunu.edu.ua

DE-RISKING IN THE UKRAINIAN BANKING SECTOR: A LEGAL ANALYSIS OF THE RISK-BASED APPROACH AND CLIENT PROTECTION MECHANISMS

Introduction. The paper examines the legal phenomenon of de-risking in Ukraine’s banking sector as a structurally conditioned problem arising at the intersection of financial, administrative, and constitutional law.

The purpose of the paper is to analyse de-risking legally; to identify legislative gaps enabling systemic financial exclusion; and to propose amendments restoring the balance between AML compliance and the protection of clients’ rights.

Results. It is established that despite the formal legislative consolidation of a risk-based approach under Law No. 361-IX and NBU Regulation No. 65, banks systematically substitute risk management with risk avoidance, applying blanket refusals rather than individualised client assessments. The paper demonstrates that this practice is driven by an asymmetric sanctions regime that penalises formal procedural violations regardless of actual money laundering risk, creating rational incentives for hyperconservatism in compliance. It is proven that the absence of an effective pre-trial complaint mechanism contradicts both the updated 2023 FATF Guidance and general principles of the rule of law. The lifelong application of enhanced PEP supervision without proportionate review is identified as a further source of systemic financial exclusion.

Conclusions. Addressing systemic de-risking requires introducing a mandatory NBU complaint procedure with binding review powers, conditioning sanctions on actual AML risk, establishing a statutory maximum period of enhanced PEP supervision not exceeding 36 months, and imposing a duty on banks to provide written individualised reasoning before any service refusal on AML grounds.

Keywords: de-risking, financial monitoring, AML compliance, protection of clients’ rights, risk-based approach